УДК 130.2:111:008
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.39

Чорна Лідія Валеріївна,
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри інформаційної діяльності та медіакомунікацій
Національного університету «Одеська політехніка»
orcid.org/0000-0001-8527-2416
chorlidiya@gmail.com

Ткаченко Дмитро,
аспірант кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка»
orcid.org/0009-0002-3744-744X
tdimat@gmail.com

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСЯГНЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ ПОНЯТТЯ «ЦІННІСТЬ»: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

У статті наголошується на важливості міждисциплінарного підходу для проведення всебічного аналізу поняття «цінність». Стаття присвячена дослідженню поняття «цінність» із використанням напрацювань із різних галузей наукових знань. Запропонований підхід дає змогу виявити нюанси трансформації сутнісного наповнення поняття цінності, особливості його функціонування в динамічному контексті сьогодення та вплив на конструювання життєвих стратегій як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях.

Крізь призму еволюції концепцій осягнення цінності як основної категорії аксіології відслідковано основні акценти в тлумаченні та сприйнятті цього поняття: від античності до багатовимірних інтерпретацій сучасної філософії. Доведено, що міждисциплінарний підхід дає змогу розширити межі філософського аналізу, урахувати соціальні, психологічні, правові й політичні аспекти буття цінностей і розуміння їх сутності. Підкреслюється, що цінності можна розуміти як складну адаптивну систему орієнтацій людини, що може сприяти більшій гармонії та взаєморозумінню в глобальному масштабі, є критично важливим для подолання викликів XXI століття й побудови більш стійкого та справедливого світу.

Ключові слова: цінності, аксіологія, світоглядні орієнтири, міждисциплінарний підхід.

Chorna Lidiya,
Doctor of Philosophical Science, Assosiate Professor,
Professor at the Department of Information Activity
and Media Communications
Odessa Polytechnic National University
orcid.org/0000-0001-8527-2416
chorlidiya@gmail.com

Tkachenko Dmytro,
Postgraduate Student at the Department
of Cultural Studies and Philosophy of Culture
Odessa Polytechnic National University
orcid.org/0009-0002-3744-744X
tdimat@gmail.com

PHILOSOPHICAL COMPREHENSION OF THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF "VALUE": AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

The article emphasizes the importance of an interdisciplinary approach to conducting a comprehensive analysis of the concept of "value". The article is devoted to the study of the concept of "value" using developments from

various fields of scientific knowledge. The proposed approach allows us to identify the nuances of the transformation of the essential content of the concept of value, the features of its functioning in the dynamic context of the present and the impact on the construction of life strategies at both the individual and social levels.

Through the prism of the evolution of concepts of understanding value as the main category of axiology, the main accents in the interpretation and perception of this concept are traced: from antiquity to multidimensional interpretations of modern philosophy. It is proven that an interdisciplinary approach allows expanding the boundaries of philosophical analysis, taking into account the social, psychological, legal and political aspects of the existence of values and understanding their essence. It is emphasized that values can be understood as a complex adaptive system of human orientations, which can contribute to greater harmony and mutual understanding on a global scale and is critically important for overcoming the challenges of the 21st century and building a more sustainable and just world.

Key words: values, axiology, worldview orientations, interdisciplinary approach.

Актуальність проблеми. У сучасному світі, що характеризується стрімкими технологічними змінами, глобалізацією та соціальною мобільністю, поняття «цінність» набуває особливої актуальності й значущості. Цінності є фундаментальними орієнтирами, які визначають поведінку людини, мотивують її вибір і впливають на напрям суспільного розвитку. У контексті сучасної філософської думки глибинне осмислення цінностей стає необхідною умовою для всебічного аналізу й інтерпретації широкого спектру явищ, від індивідуального розвитку особистості до глобальних соціальних трансформацій.

Актуальність осмислення цінностей зумовлена не лише філософським інтересом, а й практичною необхідністю: зрушення в системах цінностей прямо впливають на політичні конфлікти, трансформації ідентичностей, етичні дилеми в технологіях (AI, біоетика), а також на стратегії соціального розвитку. В умовах інформаційного суспільства, де знання, симуляції та цифрові образи замінюють традиційні форми досвіду, виникає потреба в переосмисленні самих підстав, на яких ґрунтуються наші уявлення про добро, справедливість, гідність, свободу. Сучасна епоха характеризується трансформаційними процесами, що охоплюють різні сфери людського життя, зокрема ціннісно-орієнтаційну систему, змінюючи сприйняття людиною традиційних цінностей під впливом експансії технокультури.

Разом із тим складність і багатогранність поняття «цінність» вимагає застосування міждисциплінарного підходу до його вивчення. Традиційні методи дослідження, обмежені рамками окремих дисциплін, не дають змоги повною мірою охопити всі аспекти цього феномена. А феномен цінності проявляється водночас у правових нормах, культурних наративах, когнітивних схемах, емоційних реакціях, що вимагає методології, здатної охопити цю складність. Міждисциплінарний підхід, який передбачає інтеграцію знань із різних галузей науки – філософії, соціології, психології, культурології, правознавства тощо, може забезпечити більш комплексне й глибоке розуміння природи цінностей, їх формування і трансформації в умовах глобальних змін.

На особливу увагу заслуговує вивчення трансформації цінностей в українському контексті, де універсальні виклики постіндустріального світу переплітаються з локальними – війною, переосмисленням ідентичності, боротьбою за суб'єктність. У таких умовах цінності не лише відображають реальність, а й формують її, стаючи засобом національного самоствердження та внутрішнього спротиву.

Таким чином, дослідження еволюції поняття «цінність» у сучасній філософії з використанням міждисциплінарного підходу є не лише теоретично важливим, а й має значний практичний потенціал для розвитку суспільства в умовах стрімких змін і глобальних викликів XXI століття.

Мета дослідження полягає в розкритті (вивченні) поняття «цінність», використовуючи синтез методологічних підходів різних дисциплін. Це дасть змогу виявити нюанси трансформації сутнісного наповнення поняття, особливості його функціонування в динамічному контексті сьогодення та вплив на конструювання життєвих стратегій як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях.

Методологія дослідження поєднує герменевтичний метод, системний і компаративний аналіз, історико-філософський підхід і міждисциплінарний синтез.

Аналіз досліджень і публікацій. Обрана проблематика, присвячена осмисленню цінностей, сягає корінням ще античної філософії, адже поняття «добро» Платон розглядав як ключову цінність, що лежить в основі пізнання й буття (Платон, 2021). Еволюція розуміння цінностей у філософській думці за часів Відродження дала М. Монтеню змогу запропонувати інноваційний підхід, наголошуючи на важливості індивідуального сприйняття при осмисленні цінностей (Монтень, 2005). У філософії Нового часу значний внесок у розвиток теорії цінностей зробив Г. Лейбніц, здійснивши одну з перших спроб сформулювати дефініцію поняття «цінне» (Філософія. Модульний курс, 2009). Це стало важливим кроком у формуванні аксіології як окремої філософської дисципліни. Революційний переворот в осмисленні цінностей здійснив Ф. Ніцше. Його ідея необхідності переоцінки всіх цінностей і нове розуміння добра і зла стали переломним моментом в історії аксіології (Ніцше, 1993).

У XX столітті значний внесок у розвиток теорії цінностей зробили такі мислителі, як Макс Шелер, Ніколай Гартман, Джон Дьюї, Абрахам Маслоу, Жан-Поль Сартр та Ульріх Бек. Їхні праці охопили різні аспекти вивчення цінностей – від феноменологічного підходу до аналізу цінностей у контексті сучасних глобальних викликів. Серед сучасних українських дослідників варто відзначити роботи О. Базалука й Н. Юхименко, які акцентують увагу на ролі цінностей у формуванні світогляду сучасної особистості та її життєвих стратегій (Філософія освіти, 2010). Г. Берегова пропонує ієрархічну структуру цінностей, що охоплює різні сфери людського буття – від природних до духовних (Берегова, 2013). Л. Губерський розглядає цінності в контексті феномена людського життя, звертаючись до античної концепції калокагатії (Губерський, 1999). Це демонструє важливість історичного підходу до вивчення цінностей.

Окремо варто підкреслити серед сучасних українських дослідників О. Невмержицьку, яка зробила важливий внесок у вивчення еволюції поняття «цінність». У праці вона пропонує системний огляд трансформації ціннісних ідей у філософії від античності до сучасності (Невмержицька). Такий історико-філософський аналіз дає змогу прослідкувати зміну парадигм у розумінні цінностей і визначити тенденції їх подальшого розвитку. Значний внесок у розуміння цінностей з погляду політології зробив Р. Чорней, який розглядає синергетику як міждисциплінарний підхід до вивчення складних систем, що може бути застосовано й до аналізу цінностей (Чорней, 2005). В. Горбатенко підкреслює необхідність міждисциплінарного підходу до вивчення складних соціальних явищ, що може бути екстрапольовано на дослідження цінностей (Горбатенко, 1999). Ця ідея знаходить підтримку в сучасному науковому дискурсі. Ю. Шайгородський аналізує цінності як детермінанти суспільного розвитку, що є особливо актуальним у контексті сучасних соціальних трансформацій (Шайгородський, 2012). Це дослідження підкреслює важливість вивчення цінностей для повноцінного розуміння насамперед сьогоденних суспільних процесів.

Таким чином, сучасні дослідження еволюції поняття «цінність» характеризуються комплексним, міждисциплінарним підходом, що дає змогу глибше зрозуміти природу цінностей і їх трансформацію в умовах сучасного світу. Водночас залишається актуальним питання подальшого вивчення специфіки трансформації цінностей в українському суспільстві в контексті глобальних змін і викликів XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку уявлень про цінності має тривалу традицію у філософській думці. Хоча як окрема філософська дисципліна аксіологія сформувалася лише в XIX столітті, проблема цінностей так чи інакше розглядалася філософами ще з античних часів.

Уже в давніх філософських системах можна побачити поняття, які використовувалися на означення оцінки природних і суспільних явищ, людської поведінки та вчинків. Наприклад, у Біблії маємо ціннісну оцінку пізнання через алегоричний образ дерева добра і зла. Цей приклад демонструє, що осмислення ціннісних категорій має глибоке коріння в історії людської думки, сягаючи найдавніших текстів і міфологічних систем. Такі алегоричні образи слугували першими спробами людства осмислити й категоризувати моральні й етичні аспекти буття, закладаючи основу для подальшого розвитку аксіологічної думки.

Давньогрецькі філософи застосовували термін «добро» (в інших перекладах «благо») для визначення «цінності». У «Державі» Платон

каже: «… пізнаваність предметів можлива лише завдяки «добру» («благу»), і воно є джерелом їхнього буття й існування, хоч саме добро насправді не є існуванням, воно є понад усяким існуванням – щось найдостойніше і найсильніше з усього» (Платон, 2021, с. 187).

В епоху античності сформувалися два основні підходи до розуміння природи цінностей. Згідно з об'єктивістським підходом, представленим такими філософами, як Платон та Аристотель, цінності розглядалися як об'єктивно існуючі сутності. Натомість суб'єктивістський підхід, який можна простежити в софістів, убачав джерело цінностей у самій людині.

Однак на схилі античності з'явилися концепції, які не лише не підтримували суб'єктивістське чи об'єктивістське розуміння природи цінностей, а й суперечили їм, як, зокрема, стоїчна. Саме в ній уперше зустрічаємося з позначенням цінності грецьким словом «ахіа» (Платон, 2021, с. 17). Цей термін у стоїків означав не просто суб'єктивну значущість чи об'єктивну властивість речей, а їх відповідність природі й ролі в осягненні доброчесного життя. Стоїки вважали по-справжньому цінним лише те, що сприяє розвитку доброчесності – мудрості, мужності, справедливості й поміркованості, тоді як усе інше (багатство, слава, здоров'я) могло мати «переважну» або «байдужу» цінність, але не було благом у повному сенсі. Таким чином, стоїчне розуміння цінності долає дихотомію суб'єктивного й об'єктивного, уводячи нормативний критерій – згідність із логосом, космічним розумом.

В епоху Середньовіччя розуміння цінностей набуло теологічного характеру, коли найвищою цінністю вважався Бог. Однак із настанням епохи Відродження відбулося повернення до антропоцентричного розуміння цінностей.

Епоха Відродження ознаменувалася новим поглядом на природу цінностей, акцентуючи увагу на їх земному походженні й відходячи від середньовічних містичних трактувань. Серед визначних мислителів Ренесансу, які зробили вагомий внесок у розвиток філософської думки, варто відзначити Данте Аліг'єрі, Миколу Кузанського, Мішеля Монтеня та Франческо Петрарку. Зокрема, Монтень у працях запропонував інноваційний на той момент підхід до розуміння цінностей, наголошуючи на важливості врахування індивідуального людського сприйняття при їх осмисленні, тобто з точки зору людської суб'єктивності. Розвиваючи свою концепцію, Монтень висловлював думку про суб'єктивну природу цінностей. На його переконання, значущість об'єктів не є їх невід'ємною властивістю, а формується через призму нашого сприйняття. Він підкреслював, що ми часто аналізуємо речі не лише для їх об'єктивної оцінки, але й для визначення їх особистої значимості, що вказує на важливість індивідуального контексту у формуванні ціннісних суджень. Водночас цінність і гідність людини – утілені в її серці і в її волі; саме тут – основа її справжньої честі (Монтень, 2005).

Значний внесок у філософське осмислення моральних цінностей зробив видатний німецький мислитель Іммануїл Кант. Він підніс «золоте правило» моралі на рівень глибокого філософського аналізу, результатом якого стало формулювання фундаментального етичного принципу – категоричного імперативу. Цей принцип Кант розглядав як універсальний моральний закон, обов'язковий для всіх розумних істот. Філософ підкреслював першорядну важливість внутрішнього морального компасу людини, афористично висловлюючи це у фразі про «чисте небо над головою і моральний закон усередині» як найсуттєвіші орієнтири людського буття (Татаркевич, 1999, с. 223).

Філософія Нового часу продовжила розвиток ідей про природу цінностей, при цьому сформувалися різні підходи до їх розуміння. З одного боку, розвивалися раціоналістичні й емпіричні концепції, які розглядали цінності через призму розуму та досвіду. З іншого боку, зберігався й розвивався напрям, який поєднував філософське осмислення цінностей із релігійним світоглядом.

Саме цей другий напрям філософії Нового часу представляють філософські концепції Б. Паскаля та Г. Лейбніца. Ці мислителі вбачали фундамент істинних цінностей у божественному началі. Г. Лейбніц здійснив одну з піонерських спроб у філософії сформулювати дефініцію концепту «цінне»: цінне – це значуще з точки зору блага. У філософії Лейбніца благо трактується як фактор, що сприяє досягненню досконалості, причому досконаліть розуміється як найвища міра сутнісного наповнення. Філософ визначав значуще як те, що породжує важливі наслідки. «Цінне» в його

концепції протиставляється «нікчемному», яке він характеризував як «порожнє з точки зору блага» (Кислюк, 2009, с. 124–126).

Філософія Фрідріха Ніцше стала переломним моментом в історії осмислення проблеми цінностей. Його революційні ідеї ознаменували радикальний перегляд традиційних аксіологічних уявлень, що панували в європейській філософії протягом століть. Ніцше не просто критикував чинні ціннісні системи, а й запропонував принципово новий підхід до розуміння природи та функції цінностей у житті людини й суспільства. Це заклало потужний фундамент для подальшого розвитку теорії цінностей.

Внесок Ніцше у розвиток аксіологічної думки важко переоцінити. Центральною ідеєю філософії Ніцше стало розуміння життя як найвищої цінності. Виходячи із цього, він висунув провокаційну ідею необхідності переоцінки всіх чинних моральних орієнтирів. Ніцше піддав критичному аналізу загальноприйняті етичні норми й цінності, які, на його думку, не відповідали реальним потребам життя й розвитку людини. Свою позицію він яскраво висловив у твердженні: «... уважаю, що всі вартості, до яких нині найдужче пнеться людство, – це вартості décadence'y» (Ніцше, 1993, с. 334). «Вустами Заратустри» він казав: «Коли я прийшов до людей, то побачив, що. .. всім їм здавалося, ніби вони давно вже знають, що для людини є добром, а що злом». Далі він указує, що «ніхто ще не знає, що таке добро і зло...» (Ніцше, 1993, с. 194).

У творі «Жадання влади» Ніцше продовжив розвивати свою революційну концепцію цінностей, зосередившись на переосмисленні фундаментальних етичних категорій. Філософ запропонував нове, нетрадиційне тлумачення понять добра і зла, розглядаючи їх крізь призму своєї філософії життя й волі до влади. Ніцше сформулював своє бачення так: «Що таке добро? Усе, що помножує в людині чуття сили, жадання влади й, зрештою, саму силу. Що таке зло? Усе, що походить від слабкості» (Ніцше, 1993, с. 332).

Розвиваючи свою філософську концепцію, Ніцше висував на перший план нову ієрархію цінностей. Поряд із життям, яке він уважав найвищою цінністю, філософ надавав особливого значення фізичній силі й силі волі. Ці якості, на його переконання, мали стати фундаментальними орієнтирами для людини майбутнього. Ніцше вірив, що індивід, який утілює ці цінності, являє собою новий еволюційний щабель людства. Цей ідеал він називав «Надлюдиною», характеризуючи її як «сенс світу» та «блискавку з темної хмари людства» (Ніцше, 1993, с. 336).

Таким чином, ми бачимо, що проблема цінностей пройшла тривалий шлях розвитку у філософській думці, набуваючи різних інтерпретацій залежно від історичної епохи й філософських напрямів. Це заклало основу для формування аксіології як окремої філософської дисципліни в XIX столітті та її подальшого розвитку в сучасній філософії.

Аналізуючи цей шлях, Олена Невмержицька виділяє кілька ключових етапів у розвитку ціннісних ідей у філософії. Перший етап пов'язаний з еволюцією ціннісної проблематики поза межами виокремлення філософської категорії «цінність». На другому етапі відбувається виокремлення поняття «цінність», його всебічне вивчення й формування самостійної філософської теорії цінностей – аксіології. Уже в межах сформованої аксіології розпочалися спроби переоцінки цінностей, наповнення їх ірраціонально-екзистенційним змістом (Невмержицька, 2017, с. 21–22)

Ця еволюція не зупинилася з формуванням аксіології як окремої дисципліни. Розвиток філософської думки щодо цінностей у XX–XXI століттях призвів до формування нових підходів до розуміння їх природи та функцій у житті людини й суспільства. Сучасні дослідники акцентують увагу на ролі цінностей у формуванні світогляду особистості та її життєвих стратегій.

Яскравим прикладом сучасного підходу до розуміння ролі цінностей у формуванні особистості є дослідження українських науковців О. Базалука й Н. Юхименко. Їхня концепція не лише відображає актуальні тенденції в аксіології, а й пропонує новий погляд на значення цінностей у контексті глобальних викликів сучасності. Досліджуючи ціннісні орієнтації майбутніх генерацій, О. Базалук та Н. Юхименко підкреслюють ключову роль цінностей як перспективних стратегічних життєвих цілей, що є основним мотивом життєдіяльності. На їхню думку, цінності формують етичні засади й поведінкові норми, що зумовлює зацікавленість

суспільства в дотриманні його членами актуальних моральних принципів, які відповідають сучасним викликам. Тому сучасну особистість важливо спрямовувати на творчу самореалізацію, усвідомлення власної планетарно-космічної сутності (Філософія освіти, 2010, с. 5).

У сучасній теорії цінностей продовжують розвиватися дві основні концептуальні течії: об'єктивістська та суб'єктивістська. Хоча ці підходи на перший погляд здаються протилежними, їх відмінності не настільки радикальні, як може здатися. Об'єктивістський напрям базується на ідеї, що цінності мають автономне існування, незалежне від людської свідомості. Згідно із цим поглядом, роль індивіда обмежується лише сприйняттям та інтерпретацією цих об'єктивних цінностей. Натомість суб'єктивістська концепція розглядає цінності як продукт людської свідомості, наголошуючи на активній ролі суб'єкта в їх формуванні й наділенні змістом.

Берегова на підставі ціннісного ставлення людини до світу й до самої себе виділяє «певну ієрархію цінностей особистості, на вершині якої розташовуються свого роду абсолютні цінності, зафіксовані в тих або інших суспільних ідеалах» (Берегова, 2017). Ієрархія цінностей особистості з космічно-планетарним світоглядом будується залежно від сфери її буття, найважливішими з яких є природна, біологічна, духовна, психічна, соціальна. «Кожній сфері буття людини відповідають певні цінності: природні цінності (чисте повітря, воду, корисні копалини, родючі ґрунти, ліси, багаті на рибу ріки і моря); біологічні, вітальні цінності (здоров'я, здоровий стан організму); психічні цінності (відчуття комфорту, піднесеності, закоханості, радості, щастя та ін.); соціальні цінності (зайнятість населення, злагода в суспільстві, порядок, мир, демократія); духовні цінності (ідеали людства – добро, прекрасне, істина, свобода, справедливість, святість; і предмети культури, в яких вони об'єктивувались (художні твори, релігійні, моральні і юридичні системи, наукові теорії)» (Берегова, 2017).

В ієрархічній структурі цінностей особливе місце посідають фундаментальні цінності людського існування. З моменту появи на світ людина отримує найціннішій подарунок – життя, яке саме по собі є неоціненним скарбом, що вимагає бережливого ставлення. Не менш важливою, хоча часто недооціненою цінністю є вільний час – ресурс, який дає можливості для саморозвитку, удосконалення талантів і реалізації особистісного потенціалу.

У ціннісній системі сучасного суспільства особливе місце посідають вітальні цінності, серед яких здоров'я займає провідну позицію. Концепція здоров'я в її сучасному трактуванні виходить за межі суто фізіологічного благополуччя, охоплюючи також психоемоційну й соціальну сфери. Це комплексне поняття включає не лише відсутність хвороб, а й загальний стан душевної рівноваги, що є результатом гармонійного поєднання біологічних і соціальних факторів. Здоров'я нерозривно пов'язане зі способом життя індивіда, який визначається не тільки цілями існування, а і якісними характеристиками повсякденного буття. Аналізуючи концепцію здоров'я, Л. Губерський апелює до античної філософської традиції, де ідеалом гармонійно розвиненої особистості вважалася калокагатія. Цей принцип, що походить із давньогрецької культури, передбачає нерозривну єдність фізичної досконалості й духовної величі як основу цілісного розвитку людини. Таке розуміння здоров'я підкреслює важливість балансу між тілесним і духовним аспектами людського буття. Від ціннісних орієнтацій, соціальних умов і від самої людини залежить повнота її життя, пов'язана з розумінням людиною щастя (Губерський, 1999).

Сучасна гуманістична парадигма пропонує комплекс ціннісних орієнтирів, що визначають вектори розвитку як окремої особистості, так і суспільства загалом. Ключовими ідеалами цього підходу є свобода, справедливість, демократія, відповідальність, відмова від насильства та прагнення до глобальної спільності людства на засадах економічної доцільності.

Водночас у філософській і соціокультурній думці кінця XX – початку XXI століття, зокрема в етичних концепціях Бумера, Сендела, Рікера й у дискурсі прав людини, усвідомлюється існування антиподів цих позитивних цінностей: мізантропії, егоїзму, культу сили та вседозволеності. Особлива увага приділяється концепції свободи, яка трактується як можливість необмеженого доступу до інформації, вільного мислення й реалізації власного вибору. При цьому підкреслюється, що справжня свобода

нерозривно пов'язана з моральною відповідальністю.

Баланс між слідуванням основоположним цінностям і реалізацією власної свободи розглядається як основа формування життєвого сенсу особистості. Важливим аспектом є добровільне прийняття й утвердження цінностей індивідом, що надає його життю екзистенційного виміру. Адже істинної значущості життя людини набуває лише тоді, коли обрані нею цінності відповідають високим гуманістичним покликанням і знаходять визнання в суспільстві.

У формуванні світогляду сучасної особистості цінності відіграють ключову роль, виступаючи як мета діяльності. Це співзвучно з ідеями І. Канта, який надавав перевагу практичному розуму, що оперує цінностями, над чистим розумом, зосередженим на пізнавальній діяльності. Цінності визначають розуміння особистістю сенсу свого життя, спрямованість її діяльності й норми поведінки.

Отже, питання осягнення цінностей проходило еволюцію в історії філософської думки. Античні мислителі, такі як Сократ, Платон та Аристотель, розглядали цінності переважно в етико-моральному контексті. У Середньовіччі панівну роль відігравали релігійні цінності, які визначали культурне й соціальне життя. Епоха Нового часу та Просвітництва принесла переосмислення цінностей крізь призму раціоналізму й ідеї індивідуальних прав. При цьому погляди різних мислителів робили свій унікальний внесок у формування ціннісних парадигм.

Сучасне розуміння природи цінностей і їх ролі в суспільстві значною мірою сформувалося під впливом попередніх надбань філософської думки та значної кількості відомих праць. Серед них варто відзначити такі: «Формалізм в етиці та матеріальна етика цінностей» Макса Шелера, «Етика» Н. Гартмана, «Досвід та освіта» Джона Дьюї, «Мотивація та особистість» Абрахама Маслоу, «Буття та ніщо» Жан-Поля Сартра, «Суспільство ризику: на шляху до іншого модерну» Ульріха Бека, «Теорію моральних почуттів» Адама Сміта, «Структуру наукових революцій» Томаса Куна тощо.

Важливий внесок у дослідження цінностей зробили й українські мислителі. На особливу увагу заслуговують праці Д. Чижевського, М. Драгоманова, І. Франка, Г. Сковороди та В. Бевзенка, які розглядали ціннісну проблематику в контексті української культурної та філософської традиції.

Справді, зазначені дослідження й автори, які представляють широкий спектр дисциплін, демонструють, як розуміння й інтерпретація поняття «цінність» еволюціонували протягом різних історичних періодів і в контексті різноманітних епох. Це підкреслює важливість цінностей як фундаментального елемента, що впливає на індивідуальну свідомість, соціальні норми, політичні ідеології, економічні відносини та культурні практики.

Дослідження цінностей вимагає комплексного підходу, що охоплює широкий спектр наукових дисциплін. Філософія, соціологія, психологія, етика, політологія, культурологія, правознавство й економіка – кожна наука на підставі своєї методології пропонує унікальний ракурс для аналізу ціннісних феноменів.

У філософії права цінності розглядаються як нормативні підвалини правової системи (Г. Радбрух, Р. Алексі), що формують уявлення про справедливість, гідність, право на свободу та верховенство права. Тут цінність виступає як принцип, що легітимізує правові норми.

Соціологія (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Р. Інглгарт) акцентує увагу на цінностях як колективних уявленнях, що визначають соціальну поведінку, структурують культурні коди й формують стабільність або зміну соціального порядку. Особливе значення має емпіричне дослідження ціннісних змін у контексті модернізації та постмодерну.

Психологія, особливо в працях А. Маслоу, М. Рокіча й Ш. Шварца, розглядає цінності як когнітивно-мотиваційні структури, що зумовлюють вибір, пріоритети й поведінкові стратегії індивіда. Вони постають як базові орієнтири, пов'язані із самоідентифікацією та розвитком особистості.

У політології цінності аналізуються в рамках ідеологій, політичної культури й легітимізації влади. Демократичні цінності (свобода, рівність, участь) протиставляються авторитарним чи тоталітарним системам координат, формуючи не лише політичну свідомість, а й практику громадянства (Р. Даль, Дж. Ролз, С. Гантінгтон).

Філософський аналіз, зберігаючи рефлексивну глибину, може інтегрувати ці уявлення, осмислюючи їх як різні модуси прояву феномена «цінності» – від нормативного (право)

і колективного (соціологія), до екзистенційного (психологія) та політичного (політологія). Саме така аналітична рамка дає змогу вийти за межі одномірного розуміння й побудувати багаторівневу модель осмислення цінностей у сучасному світі.

У сучасному науковому дискурсі все більше утверджується тенденція до міждисциплінарного вивчення складних явищ, і цінності, безперечно, належать до цієї категорії. Яскравим прикладом ефективності такого підходу є синергетика – напрям, що пропонує інноваційний погляд на складні системи та їх еволюцію. Застосування принципів синергетики до вивчення цінностей відкриває нові перспективи для розуміння їх динаміки та взаємодії в соціокультурному контексті.

Синергетика є яскравим прикладом міждисциплінарного, а в деяких аспектах навіть трансдисциплінарного підходу в науці. В українському політологічному словнику надається таке визначення: «Синергетика стала визнаним міждисциплінарним напрямом наукових досліджень, який займається вивченням складних систем, що утворюються з багатьох елементів, частин, компонентів, які взаємодіють між собою у складний (нелінійний) спосіб»; «синергетика являє собою більше парадигму, ніж теорію. Вона є способом мислення про складні системи та їх еволюцію» (Чорней, 2005).

Застосування синергетичного підходу відкриває нові перспективи у вивченні цінностей. Цей метод дає змогу розглядати цінності не як окремі, ізольовані феномени, а як взаємопов'язані елементи комплексної системи. У такому контексті цінності постають у постійній взаємодії не лише між собою, а й із різноманітними аспектами суспільного життя. Це особливо актуально для аналізу трансформації ціннісних орієнтацій у сучасному світі, який характеризується високою динамічністю й складністю.

Українські дослідники також активно впроваджують цей підхід у наукових роботах. Вони наголошують на важливості розширення дослідницької перспективи при вивченні суспільних процесів, включаючи ціннісні трансформації. Це дає змогу враховувати більш широкий спектр факторів і взаємозв'язків, що впливають на формування та зміну ціннісних орієнтацій у суспільстві (Кукуруз, 2017).

В. Горбатенко підкреслює необхідність розширення аналітичного горизонту при дослідженні політичних процесів. Він аргументує, що для глибокого розуміння цих процесів необхідно вийти за межі суто політичної сфери й розглянути їх у більш широкому, універсальному контексті.

На думку вченого, саме міждисциплінарні дослідження дають можливість виявити глибинні закономірності та специфічні особливості функціонування політичних інститутів у сучасних складно організованих суспільствах. Такий підхід забезпечує більш повне й об'єктивне розуміння складних соціально-політичних процесів (Горбатенко, 1999).

Хоча В. Горбатенко говорить про політичні процеси, його думка може бути екстрапольована й на вивчення цінностей. Міждисциплінарний підхід дає змогу розглядати цінності не лише як філософську категорію, а і як важливий елемент функціонування різних соціальних інститутів, включаючи політичні, культурні, психологічні, правові тощо.

Таким чином, міждисциплінарність стає ключовим принципом у сучасному дослідженні цінностей, даючи змогу створити більш повну й динамічну картину їх природи, функцій і трансформацій у сучасному світі.

Ціннісні орієнтації відіграють фундаментальну роль у формуванні ідентичності й забезпеченні соціальної координації. Вони слугують своєрідним мостом, що дає змогу індивідам і групам досягати взаєморозуміння та знаходити спільну мову. У контексті сучасної філософської думки глибинне осмислення цінностей стає необхідною умовою для всебічного аналізу й інтерпретації широкого спектру явищ – від індивідуального розвитку особистості до глобальних соціальних трансформацій.

Сучасне суспільство характеризується безпрецедентною динамікою змін, темпи яких невпинно зростають. Це особливо яскраво проявляється в епоху становлення інформаційного, а згодом і цифрового суспільства. Ці трансформації охоплюють усі сфери життєдіяльності людини та соціуму. В умовах такого стрімкого розвитку значення ціннісних орієнтацій суттєво посилюється. Вони стають ключовим інструментом, що допомагає індивідам і соціальним групам адаптуватися до нових реалій, зберігати

стабільність у світі невизначеності й формувати майбутнє на основі свідомого вибору.

З огляду на це, точне розуміння й інтерпретація поняття «цінність» у сучасному філософському дискурсі набуває критичного значення. Це є необхідною передумовою для розроблення ефективних стратегій життєдіяльності як на індивідуальному, так і на колективному рівнях, що дасть змогу успішно застосовувати в складному та мінливому світі сучасності.

Цінність як поняття посідає центральне місце в аксіології – філософській дисципліні, що вивчає природу цінностей і систему цінностей суспільства або індивіда. В аксіології цінність розглядається як вказівник на суспільне або особистісне значення різних явищ і подій (Шайгородський, 2012, с. 220). Це означає, що цінності відображають те, що люди вважають важливим, значущим у своєму житті, у формуванні своїх прагнень, цілей і діяльності.

З іншого боку, у ширшому словниковому значенні цінність позначає належне та бажане, що стоїть у протиставленні реальному, фактичному стану речей (Шайгородський, 2012, с. 707). Це підкреслює ідеальний або нормативний аспект цінностей, які виступають як орієнтири для індивідуальної та колективної поведінки, указуючи на те, до чого варто прагнути, що варто цінувати вище за все.

Висновки. Аналіз еволюції поняття «цінність» у філософській думці дає змогу простежити, як змінювалося його розуміння: від античних концепцій блага через середньовічні теологічні трактування до багатовимірних інтерпретацій у сучасній філософії. Різноманітність підходів до осмислення цінностей у різних історичних епохах і філософських традиціях підтверджує необхідність їх комплексного вивчення. Тому саме міждисциплінарний підхід дає змогу розширити межі філософського аналізу, урахувати соціальні, психологічні, правові й політичні аспекти функціонування цінностей. Це не тільки забезпечує глибше розуміння природи цінностей, а й відкриває нові горизонти для практичного застосування філософських знань, сприяючи розробленню ефективних стратегій для вирішення глобальних проблем і подолання культурних бар'єрів.

Філософський аналіз, збагачений міждисциплінарними перспективами, дає можливість не лише глибше зрозуміти сучасні суспільні трансформації, а й виявити універсальні ціннісні орієнтації. Такий підхід допомагає розглядати цінності як складну адаптивну систему, що взаємодіє з різними аспектами людського буття, а також формувати ціннісні орієнтири, які можуть сприяти більшій гармонії та взаєморозумінню в глобальному масштабі, що критично важливо для подолання викликів XXI століття й побудови більш стійкого та справедливого світу.

Список використаних джерел:

Базалук, О. О., Юхименко Н. (2010). Філософія освіти: Навчально-методичний посібник. Київ: Кондор. 164 с.

Берегова, Г. Д. (2013). Ціннісні орієнтації у новому світогляді сучасної особистості. *Вісник НАКККіМ*, Вип. 4, 4–8.

Бубер, М. (2012). Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням (Пер. з нім.). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. 272 с.

Горбатенко, В. П. (1999). Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть: монографія. Київ: Видавничий центр «Академія». 240 с.

Губерський, Л. В., Скрипка, П. І. (1999). Феномен людського життя. Губерський Л. В., Приятельчук А. О. (Ред.), Людина і світ. Київ: Український центр духовної культури. 512 с.

Качур, В. О., Протосавіцька, Л. С. (2020). Місце категорії «Цінність» у теорії правової культури. https://doi.org/10.30525/978-9934-588-63-1.14 (дата звернення: 01.05.2025).

Кислюк, К. В. (2009). Філософія. Модульний курс. Харків: Торсінг плюс. 416 с.

Кукуруз, О. (2017). Міждисциплінарний підхід до вивчення об'єктів політичної науки. Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та аспір. Чернівці: Букрек.

Монтень, М. (2005). Проби (том І). Київ: Дух і Літера. 365 с.

Невмержицька, О. (2017). Визначення категорії «цінність»: до історіографії проблеми. Academia. https://www.academia.edu/68957170/ВИЗНАЧЕННЯ_КАТЕГОРІЇ_ЦІННІСТЬ_ДО_ІСТОРІОГРАФІЇ_ПРОБЛЕМИ (дата звернення: 01.04.2024).

Ніцше, Ф. (1993). Так казав Заратустра; Жадання влади. Київ: Основи, Дніпро. 415 с.

Платон. (2021). Держава. Київ: Видавництво Марка Мельника. 336 с.

Рікер, П. (2002). Сам як інший (Пер. з франц. В. Андрушко). Київ: Дух і літера. 458 с.

Татаркевич, В. (1999). Історія філософії: Т. 2: Філософія Нового часу до 1830 року (Пер. з пол. Я. Саноцький, О. Гірний). Львів: Свічадо. 352 с.

Філософський енциклопедичний словник. (2002). НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; В. І. Шинкарук (голов. ред.). Київ: Абрис. 742 с. ISBN 966-531-128-X.

Франкл, В. (2020). Людина в пошуках справжнього сенсу (Пер. з англ. О. Замойська). Харків: Клуб сімейного дозвілля. 160 с.

Чорней, Р. (2005). Синергетика. В Головатий М. Ф., Антонюк О. В. (Ред.), Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. (с. 665–668). Київ: МАУП.

Шайгородський, Ю. (2012). Цінності як детермінанти суспільного розвитку. *Сучасна українська політика*, Вип. 26, 219–228. Київ: Український центр політичного менеджменту.

Sandel, M. J. (2010). Justice: What's the Right Thing to Do? London: Penguin Books. 312 p. [in English].

References:

Bazaluk, O. O., Yukhymenko, N. (2010). Filosofiia osvity: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Philosophy of Education: Educational and Methodical Manual]. K.: Kondor. 164 p. [in Ukrainian].

Berehova, H. D. (2013). Tsinnisni oriientatsii u novomu svitohliadi suchasnoi osobystosti [Value Orientations in the New Worldview of the Modern Personality]. *Visnyk NAKKKiM*, Vyp. 4, 4–8 [in Ukrainian].

Buber, M. (2012). Ya i Ty. Shliakh liudyny za khasydskym vchenniam [I and Thou. The Way of Man According to Hasidic Teaching]. (Trans. from German). K.: DUKH I LITERA. 272 p. [in Ukrainian].

Horbatenko, V. P. (1999). Stratehiia modernizatsii suspilstva: Ukraina i svit na zlami tysiacholit: monohrafiia [Strategy of Society Modernization: Ukraine and the World at the Turn of the Millennium: Monograph]. Kyiv: Vydavnychyi tsentr «Akademiia». 240 p. [in Ukrainian].

Huberskyi, L. V., Skrypka, P. I. (1999). Fenomen liudskoho zhyttia [The Phenomenon of Human Life]. In Huberskyi L. V., Pryiatelchuk A. O. (Eds.), Liudyna i svit [Human and World]. K.: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury. 512 p. [in Ukrainian].

Kachur, V. O., Protosavitska, L. S. (2020). Mistse katehorii «Tsinnist» u teorii pravovoi kultury [The Place of the Category «Value» in the Theory of Legal Culture]. https://doi.org/10.30525/978-9934-588-63-1.14 [in Ukrainian].

Kysliuk, K. V. (2009). Filosofiia. Modulnyi kurs [Philosophy. Modular Course]. Kh.: Torsinh plius. 416 p. [in Ukrainian].

Kukuruz, O. (2017). Mizhdystsyplinarnyi pidkhid do vyvchennia obiektiv politychnoi nauky [Interdisciplinary Approach to the Study of Objects of Political Science]. Rozvytok politychnoi nauky: yevropeiski praktyky ta natsionalni perspektyvy: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. stud. ta aspir. [Development of Political Science: European Practices and National Perspectives: Proceedings of the VII International Scientific-Practical Conference of Students and Graduate Students]. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].

Montaigne, M. (2005). Proby (tom I) [Essays (Volume I)]. K.: Dukh i Litera. 365 p. [in Ukrainian].

Nevmerzhytska, O. (2017). Vyznachennia katehorii «tsinnist»: do istoriohrafii problemy [Definition of the Category «Value»: To the Historiography of the Problem]. Academia. https://www.academia.edu/68957170/ВИЗНАЧЕННЯ_КАТЕГОРІЇ_ЦІННІСТЬ_ДО_ІСТОРІОГРАФІЇ_ПРОБЛЕМИ [in Ukrainian].

Nietzsche, F. (1993). Tak kazav Zaratustra; Zhadannia vlady [Thus Spoke Zarathustra; The Will to Power]. K.: Osnovy, Dnipro. 415 p. [in Ukrainian].

Plato. (2021). Derzhava [The Republic]. K.: Vydavnytstvo Marka Melnyka. 336 p. [in Ukrainian].

Ricoeur, P. (2002). Sam yak inshyi [Oneself as Another]. (V. Andrushko, Trans. from French). K.: Dukh i litera. 458 p. [in Ukrainian].

Tatarkevych, V. (1999). Istoriia filosofii: T.2: Filosofiia Novoho chasu do 1830 roku [History of Philosophy: Vol. 2: Philosophy of the Modern Era until 1830]. (Ya. Sanotskyi, O. Hirnyi, Trans. from Polish). Lviv: Svichado. 352 p. [in Ukrainian].

Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. (2002). NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H. S. Skovorody; Shynkaruk V. I. (holov. red.). Kyiv: Abrys. 742 p. ISBN 966-531-128-X [in Ukrainian].

Frankl, V. (2020). Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu [Man's Search for Ultimate Meaning]. (O. Zamoiska, Trans. from English). Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. 160 p. [in Ukrainian].

Chornei, R. (2005). Synerhetyka [Synergetics]. In Holovatyi M. F., Antoniuk O. V. (Eds.), Politolohichnyi slovnyk: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. [Political Science Dictionary: A Textbook for University Students] (pp. 665–668). Kyiv: MAUP [in Ukrainian].

Shaihorodskyi, Yu. (2012). Tsinnosti yak determinanty suspilnoho rozvytku [Values as Determinants of Social Development]. *Suchasna ukrainska polityka - Contemporary Ukrainian Politics*, Vyp. 26, 219–228. K.: Ukrainskyi tsentr politychnoho menedzhmentu [in Ukrainian].

Sandel, M. J. (2010). Justice: What's the Right Thing to Do? London: Penguin Books. 312 p. [in English].